

Para: Nihaî Özelleştirme*

Richard W. Rahn**

Yakın gelecekle ilgili tahminler, para kavramının bugünkü anlamının köklü biçimde değişeceğini göstermektedir. İstikbalin "para"sı, gittikçe artan ölçüde hükümetler değil özel şirketler tarafından çıkartılacaktır. Bu, milli ekonomilerin diğer sektörlerinde de özelleştirmeyi teşvik edecektir. Paranın özelleştirilmesi hükümetlerin aşikâr özelleştirme gayretlerinin değil, teknolojik gelişmelerin zorlamasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Elektronik bankacılık ve ticaretteki gelişmeler mevcut kâğıt para sisteminin yerini alacaktır. Bu gelişmeler bireylerin ve finansal kurumların gerçekleştirdiği para mübadele işlemlerinin tarzını değiştirecektir ve sonuç olarak, hükümetlerin mali sistemlerinin ve vergi sistemlerinin aleyhine özelleştirmeyi artıracaktır.

Maddi para yalnızca ticaret ve yatırımı kolaylaştırmaya yardımcı olacak bir araç olarak faydalıdır. Yeni teknolojiler, insanların, mesakkatli, kazançsız nakit ödeme işine girmeksizin eşyaları satın almalarını mümkün kılacaktır. Gelecekte ticaret, hem bankacılık yapan hem de bankacılık yapmayan işletmelerde muhafaza edilen akışkan (paraya çevrilebilir) servet hesaplarına anında ve eş zamanlı yatırma ve çekme işlemleriyle yürütülecektir.

Elektronik dijital ödemeler teknolojisi tahvil-ler ve hisse senetleri veya altın gibi hemen hemen bütün işlemler için araç olarak kullanılacak olan maddi değerler (real assets) üzerindeki mülkiyet hakkı iddialarını mümkün hâle getirecektir. Özetle, işletmeler veya bireyler bir mal veya hizmet satın almak istedikleri vakit, bankalarına veya diğer aracı kurumlarına - doğrudan doğruya veya dolaylı olarak- bir elektronik talimat gönderileceklerdir. Talimat, alışverişin nominal değerine eşit bir miktarın derhal malın veya eşyanın satıcısının hesabına nakledilmesini bildirecektir.

Bu işlemde ne kazanılmış faizden bir kayıp olacaktır ne de geleneksel toptan bankalararası kliringe ihtiyaç kalacaktır. Alıcı ve satıcı, karşılıklı, ödememe riski olmaksızın, servet transfer etmiş olacaktır. Belirsizlik ve istikrarsızlık taşıyan hükümet kaynaklı parayı kullanmaktan imtina edilmesiyle enflasyon ve ödemelerde güvensizlik problemlerinin bazıları ortadan kalkacaktır.

Geleneksel para ortadan kalkacaktır; çünkü maliyetli ve hantaldır. Kâğıt para ve madeni para kolayca kaybedilebilir, çaldırılabilir, nakliye açısından fazla iridir ve ticari işlemlerde kullanmada fazla zaman alıcıdır. Bu paralar tüccarların, mübadele yapmak için, bir parasal "bilanço" (stok) tutmalarını gerektirir. Meselâ, satış makinalarından bir şey almak için kulla-

** Richard W. Rahn Amerika'da Discovery Institute'de araştırmacıdır.

nıldığı zaman, yüksek maliyetli madeni ve kâğıt parayı muameleyle tabi tutma mekanizmalarının yerleştirilmesi gerekir. Bu makineler hem sık sık mekanik arızalar yaparlar, hem de çalışanlar ve başkaları tarafından soyulurlar. Bütün bu para stokları hem risktedir hem de ona sahip olanlara herhangi bir maddî getiri sağlamazlar.

Kâğıt paralar aynı zamanda sahtekârlığa konu olmaktadır. Kopyalama sisteminin gelişmesi sahtekârlığı kolaylaştırmaktadır. Sahtekârlığa karşı tedbirlere rağmen, teknolojiyi iyi kullanan kalpazanlar "yutturulabilir" para basmanın yollarını bulmaya devam etmektedir.

Bankalardaki çek hesapları da hantaldır ve kullanımları zaman alıcıdır. Amerikan banka sisteminde her çekin işleme tabi tutulmasının ortalama maliyeti 1,5 dolardır. Amerikan Bankacılar Birliği'ne göre, 1996'da tahminen 65 milyar çek işleme konmuştur. Bunların toplam işlem maliyeti 97,5 milyar dolardır ve bu miktar bütün A.B.D bankacılık sisteminin toplam kârından daha fazladır.

Elektronik ödemeler, ister smart kartlarla, debit kartlarla, kredi kartlarıyla yapılsınlar, ister doğrudan doğruya bilgisayardan bilgisayara yapılsınlar bu problemlerin çoğunu ortadan kaldırırlar ve maliyetleri önemli ölçüde azaltırlar. Bir elektronik ödeme, hemen hemen anında olduğundan kredi (alacak) ve debit (borç) transferler arasındaki farkı da ortadan kaldırırlar.

İnsanların artık genellikle hükümetlerin halkın parasını kendi amaçları için harcama arzusu yüzünden ortaya çıkan uzun vadeli enflasyon hadiselerine tahammül etmek mecburiyetinde kalmayacakları bir döneme giriyoruz. İnsanlar hem hükümetler hem özel işletmeler tarafından çıkartılmış paralar arasında bir tercih yapabilirler ve bu onlara parasal istikrarsızlıktan kaçma imkânı verir. Eğer bir devletin merkez bankası, mesela A.B.D'nin Federal Reserve Bank'ı, enflasyonist para politikası izlerse, o bankanın çıkardığı parayı kullananlar o paradan kaçıp başka bir paraya yönelecek veya başka kıymetleri alacaklardır.

Yine de insanlar vergi ödemek ve hükümet ödemelerini almak için hükümet parası kullanacaklardır. Fakat, özel işlemlerde gittikçe artan ölçüde hükümet parasından uzaklaşacaklardır. İstikrarlı (enflasyonsuz veya az enflasyonlu) değere sahip para çıkartan hükümetler, paralarının, bir değer stoku veya değişim aracı olarak kullanılmamakla beraber, bir hesap birimi ve hesap görme aracı olarak kullanıldığını görecektir.

Sonunda özel olarak çıkartılmış dijital (eletronik) parayı norm haline getirecek bir dizi teknolojik değişiklik ve regülasyon değişikliği yoldadır. Bu değişiklikler geleneksel merkez bankası tarafından çıkartılmış paralarla, özellikle kâğıt ve madeni paralarla yaşanan bir çok problemi hafifletecektir.

Kartların Büyüyen Kullanımı

Son dönemlerde gelişmiş, yüksek gelirli ülkelerde kredi kartları çok popüler hale geldi. Daha yenilerde, çek hesaplarından para (kaynak) çıkartan debit kartları popülerleşti. Kredi ve debit kartlarının arkasında bir manyetik bant vardır. Bu bant makineler tarafından okunabilir, ama ihtiva ettiği bilgiler (data) hayli sınırlıdır. Fakat, telefon devreleri bağlantısı mecburiyeti ve anonimlik yokluğundan ve küçük alışveriş ödemelerinde pratik olmamasından dolayı kredi kartları ve debit kartlar hiçbir zaman evrensel ödeme mekanizmaları olmayacaktır.

Kredi kartları ve debit kartların sınırlılıklarının üstesinden gelecek bir teknoloji vardır: "Smart kart". Smart kart bir kredi kartına veya bir debit karta benzer, fakat bir bilgisayar mikroçipi ihtiva eder. Bu mikroçip hatırı sayılır ölçüde bilgi taşır. Parasal değer karta yüklenerek muhafaza edilebilir ve alışveriş yapıldıkça azar azar alınır.

Kart çipine bilgi ekleyen ve ondan bilgi çıkaran makine bir smart kart okuyucusu/yazıcısı olarak bilinmektedir. Bunlar küçük ve ucuzdur ve ATM makinelerine, PC'lere ve telefonlara da kolayca monte edilebilir. Bir smart kartı bir "nakit (cash) kesesi" olarak kullandığımızda, ATM makinesinden nakit çekmenize

benzer şekilde banka hesabınızdan karta para aktarırsınız. Kartla yaptığımız her alışverişte, alışveriş için harcanan miktar bir okuyucu/yazıcı marifetiyle kartın değerinden alınır ve satıcının bilgisayarına tevdi edilir.

Ödemeler doğrudan doğruya bir bilgisayardan da yapılabilir. Para, bir banka hesabından bir smart karta aktarılabilir gibi doğrudan doğruya bir PC'nin hard drive'ına gönderilebilir. Daha sonra hard drive'daki para bir başkasının PC'sine ve ardından o kişinin banka hesabına gönderilebilir. Bu işlemlerin hepsi, hemen hemen kırılmaz bir şifre kullanılarak emniyete alınabilir.

Bütün bu -daha şimdiden işleyen- yeni teknolojilerin sonucu olarak dünyada "parayı" bir noktadan diğerine olağanüstü hızlı bir şekilde ve imza atmaksızın göndermek mümkündür. Bu fon transferleri bir şifreli formatta gönderilebilir, bu format kırılmaz ve pratik açıdan kriminallerin ve hükümetin müdahalelerine karşı tamamiyle emniyet içindedir.

Suçlu Bulma

Hükümetlerin anonimlik isteyen kişilerin para işlemlerini takip edemeyeceği bir çağa giriyoruz. Daha önceden bu yalnızca nakit işlemleri için doğruduydu. Nakitin saklanması zordur, kolaylıkla tespit edilebilir. Yeni teknolojiler hükümetleri, vergi sistemlerini ve kriminal faaliyetleri tespit etmek için kullandıkları teknikleri değiştirmeye zorlayacaktır. Problem, hükümetlerin, sermaye üzerindeki vergileri ve mali (finansal) işgal (intrusion) teşebbüslerini azaltarak yapıcı bir değişiklik içine mi gireceği, yoksa vatandaşlarının önemli bir bölümünün faaliyetlerini suç konusu haline getirerek tahrip edici bir değişikliğe mi başvuracağıdır.

Parada devlet tekelini olayı yeni bir olgudur. ABD'de bu tekel 1913'de Federal Reserve sisteminin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. O zamana kadar özel bankalarda özel, dolar temelli banknotlar çıkarılmıştı. Federal Reserve sisteminin kurulmasından önce hükümet doları bir dolar elde etmek için gerekli altın veya gü-

müş miktarı anlamında tanımlamaktaydı.

Hükümetler para meselesinde tekel olmayı severler, çünkü nominal değerinden daha az maliyetli bir para çıkartabildikleri ölçüde, senyora olarak bilinen bir kâr elde ederler. İlaveten, paranın (currency) kendisi, hükümetin para sahibine borcu olduğu ve bu borca yüklenen hiçbir faiz olmadığı için, hükümet faizden azade (faizsiz) bir borç almaktadır.

Özel şirketler aynı zamanda para benzeri (parayı ikame edecek) şeyler çıkarmaktan yararlanmak için de yollar ararlar. American Express şirketi seyahat çeki çıkarmaktan ciddi kârlar elde eder. Bir seyahat çeki satın aldığınız zaman American Express şirketine çeki nakte çevirene kadar faizsiz borç vermiş oluyorsunuz. Bir nakit aracı olarak kullanıldığında smart kart da, seyahat çeki gibi, aynı kâr fırsatını -faizden azade tahvil- sağlar.

Sonuç olarak, bankalar ve smart kart çıkartan diğer kuruluşların bol miktarda smart kart çıkartmaları ve insanları parasal dengelerini bunlar üzerinden kurmaya teşvik etmeleri için pekçok sebep vardır. Esasen smart kart çıkartanlar halkın, hükümetlerin çıkarttığı paralara olan talebini azaltır, kârları kamu sektöründen özel sektöre kaydırır.

Düşen İşlem Maliyetleri

Özel finansal kurumlar ve diğerleri arasındaki para çıkartmaktan kaynaklanan kârları elde etmeye yönelik rekabet işlem maliyetlerini merkez bankalarının "pazar payı"nı ve paranın fonksiyonlarını kontrol gücünü azaltmaktadır. Dijital çağda ilerledikçe, merkez bankalarının özel rakipleri, yürürlükteki para kanunlarına rağmen, gitgide daha avantajlı bir konumda olacaklardır.

Faiz getirmeyen bir banknot veya madeni para tutmaktan kaçınabilseydiniz ve yine de aynı veya daha fazla harcama serbestliği (rahatlığı) ve kabiliyetine (imkânına) sahip olsaydınız, muhtemelen böyle yapardınız. Dahası, varlıklarınızı riskle oranlı daha alçak bir getiriden çok daha yüksek getiri oranları elde

edebilecekleri bir biçimde muhafaza edebilseniz, muhtemelen öyle yapmayı seçerdim. Son olarak, borsa portföyünüz gibi akışkan ve eviniz gibi akışkan olmayan varlıklar alabilmeniz ve onların değerlerinin bir kısmını sadece diğer bazı eşyaları veya hizmetleri satın almak istediğiniz anda paraya çevirebilseniz, muhtemelen bu alternatifte sahip olmayı da seçecektiniz.

Birçok işletme ve bazı bireyler daha şimdiden varlıklarını ancak bir harcama yapmak ihtiyacı duydukları anda paraya çevirmekteler. Bunu bankadan, varlıklarını teminat (collateral) olarak kullanıp bir kredi almak suretiyle yaparlar. Birşey satın almaları gerektiği zaman kredi hesaplarından bir çek yazar veya bir elektronik transfer yaparlar. Bu durumda banka kredisi paranın bir çok fonksiyonlarını ifa eder. İş dünyası açısından, bu şekilde çalışmak, varlıklarından elde ettiği getiri oranı bankadan aldığı kredinin maliyetinden daha büyük olduğunda bir anlam taşır.

Debit kartları genellikle faiz-getiren hesaplara karşı çıkartılır. Önceden ödenmiş ve debit kartların kapasitelerini birleştiren smart kartlar da faiz getirici olabilir (Bu, sadece bazı smart sistemler için geçerlidir; imzasız (anonim) karttan karta transfere izin veren sistemlere mecburen uygulanabilir olması söz konusu değildir). Hemen hemen bütün elektronik para faiz-getirici olacaktır. Bundan dolayı, ülkelerin merkez bankalarının çıkarttığı para, rekabet gücünden yoksun olduğu için, hemen hemen kesin olarak, önemini büyük ölçüde kaydedecektir.

En muhtemel gelişme, elektronik paranın müstakbel çıkartımı, esas itibariyle yatırım fonları yoluyla olacaktır. Yatırım fonları, muhtelif ve akışkan varlıkları ihtiva ederek, geleneksel bankalardan daha düşük risk taşırlar. Bir yatırım fonunda fon ortakları, fondaki hisselerini herhangi bir zamanda tamamen veya kısmen nakite çevrilebilirler, fakat sabit bir fiyatta değil. Bu yüzden yatırım fonu hesabı bir bankada bir talep hesabı depoziti kadar akışkandır. Bazı ülkelerde daha şimdiden ya-

tırım fonu ortakları çek yazabilirler ve üçüncü taraflara hisselerinin değeri arasında elektronik transfer yapabilirler.

Yatırım fonları bir güven yokluğundan kaynaklanan banka işlem sürelerine tabi olmak durumunda da değildir. Bir banka kendini müdilerine olan yükümlülüklerinin varlıklarından çok daha büyük olduğu bir pozisyonda bulabilir. Banka mevduatlarının itibari bir değere sahip olduğu nazarı itibara alındığında, bankanın kaynakları bittikten sonra, para çekme kuyruğundaki ilk kişi, mevduat sigortası yoksa, hiçbir şey elde edemez ve mevduat sigortası olduğunda da parasını almak için uzun süre bekler.

Belirli menkul kıymetlerden oluşan yatırım fonu hisse değerlerindeki artma ve azalmalar fonun bütün sahiplerine (ortaklarına) eşit nispette dağıtılır (hakikatte "pazara gönderilir"). Fonun değeri azalabilir, bunun anlamı her bir fon sahibinin azalışı aynı oranda paylaşmasıdır. Bu banka mevduatları, "hepsi veya hiçbiri itibari kıymet sistemi"nin tersidir. Bu, bir yatırım fonu ortağının sigortalı bir banka hesabı sahibinden daha fazla risk sahibi olmasıdır, fakat bu risk yatırım fonu sahibinin normal olarak elde edeceği daha büyük getiri (kazanç) tarafından dengelenir. Sözde para piyasası yatırım fonları (ki yüksek ratinge (derecelendirme) sahip hükümet ve şirket (corporate) tahvillerinden oluşur) normal yatırım (mevduat) hesaplarından daha az risk almak ve daha çok kazanç elde etmek isteyen kimseler için elde edilebilirdir.

Azaltılmış Enflasyon Riski

Daha çok miktarda "para" faiz getiren elektronik para oldukça, enflasyon riski daha az olacaktır, çünkü özel bankalar veya diğer mali kurumların aşırı miktarda faiz getirici para çıkartması için müşevvik yoktur, zira böyle yapmaları bunların taahhütlerini (borçlarını) arttıracaktır. Hükümet parasının bir işlem (transaction) aracı olarak kullanımı azalacak olsa da, hesap birimi (yani US doları) merkez bankası tarafından belirlenmeye devam edecektir. Fakat, hükümet bir hesap birimi tesis etme fonksiyonunu muhafazaya

sadece fiyatların düşmesini sağlayacak şekilde çalışması halinde muvaffak olabilecektir. Hükümetler piyasa tarafından disipline edilir, çünkü -anlık (instant) global iletişim ve finansal kurumlar çağında- enflasyon derhal sermaye ve paranın kaçmasına sebep olur.

Hükümetler gitgide daha fazla diğer hükümetlerle ve özel parasal ürünler sağlayan kurumlara (yani, ABD doları, Japon yeni, İngiliz poundu, İsviçre frangı) yarışmak mecburiyetindedir. En sonunda bazı hükümetler, paralarının değerini, muhtemelen, açıkça bir ticarete konu olabilir mallar ve hizmetler paketi biçiminde tanımlayacaklardır. Evrensel bir fiyata sahip olmaya ilk aday, organize emtia piyasalarında mübadeleye konu olan emtialardır. Meselâ dolar, x miktarında altın, artı y miktarında ham petrol, artı z miktarında tahıl olarak tanımlanabilir. Bu, eski altın standardının modern bir türü olacaktır. Fakat eşyaların ve hizmetlerin karışımından oluşan bir sepet, açıktır ki, dünyanın ne üretip ne tükettiğini daha net yansıtacaktır. Ayrıca bu eşya ve servisler -metaller, tarımsal ürünler, enerji ürünleri ve hatta sigorta oranları- kolayca ölçülebilir.

Eğer hükümetler paralarının açık değerinin tanımını geliştirmekte başarısız olurlarsa, özel sektör bunu yapacaktır. Halihazırda ticareti yapılan mal ve güvenlik indeksleri paranın hesap birimi olma fonksiyonunu haber verir (gösterir).

İstikbalin ekonomisinde, servetin çoğu bölünebilir, akışkan, anında transfer edilebilir ve nihayet işlem aracı olarak kullanılabilir olacaktır. Bir para ekonomisindeki gibi, satın alma gücü oluşturmak için zenginlik yaratıcı varlıkları çekmek gerekmediğinde ve hesap biriminin belirli bir birbirine eklenebilir eşyalar ve hizmetler miktarıyla tanımlandığında, enflasyon veya deflasyon üretmek için hiçbir baskı olmayacaktır. Ticarete yardımcı olacak bütün şartlar sağlanacak ve geliştirilecektir.

Dijital parayı, smart kartları, interneti vb. regülasyona tabi tutmak isteyenlerin çoğu, regülasyon olmazsa insanların vergi ödemekten kaçacağını ve vergi gelirinde azalma olacağını ileri sürmektedirler. Bu itiraz meselenin özünü

gözden kaçırmaktadır. Vergi kanunları dijital realiteyi yansıtacak şekilde değiştirilmedikçe, vergiden kaçınma ve vergi geliri azalması iddiası doğru olacaktır. Mamafih, daha fazla regülasyonun isteksiz mükelleflerden daha fazla vergi geliri elde etmeyi sağlayacağı sanılmamalıdır. Dijital devrim vergiden kaçınmayı kolaylaştıracaktır. Bu, bu imkanlardan yararlanmak isteyenlerin sayısını artıracaktır. Bilgisayarda birkaç tuşa dokunmak vergi ödemelerinden kurtulmaya yetiyorsa, bunu yapma arzusu önlenemez olacaktır.

Daha Küçük Hükümet

Dijital çağda vergi tabanında ve vergi oranlarında ortaya çıkacak daralma-gerileme kaçınılmaz olarak hükümetin hacmini de daraltacaktır. Mamafih hükümetin nisbî küçülüşü, toplumların ekonomik, sosyal ve kişisel potansiyellerine tam olarak ulaşabilmeleri için gereklidir. Ekonomik büyüme ile devlet harcamaları arasındaki ilişkilerle ilgili araştırmalar, çoğu zaman diliminde birçok ülkede negatif korelasyonlar olduğunu -yani büyük devletin güçlü ekonomik büyümeyi engellediğini- göstermiştir.

Sonuç olarak, açıktır ki, özel olarak çıkartılan dijital para neredeyse bütün para özel olarak çıkartılıncaya kadar genişleyecektir. Dijital paranın artışı hükümetlerin vergi toplamasını, özellikle malî sermayeden (hükümetlerin çoğu sıkı kontroller uygulamadıkça) vergi alması gitgide zorlaşacaktır. Daha dar bir vergi tabanı hükümetleri küçülmeye zorlayacak ve bu hem finansal mahremiyeti geliştirecek hem de hükümetleri küçülmeye zorlayacaktır. Hükümetin küçülmesi yönündeki baskılar, kamu işletmelerinin azalması ve aynı işi yapan özel kuruluşların sayısının artmasıyla kendini gösterecektir.

* "Money: The Ultimate Privatization", *Economic Reform Today*, Number Two 1999, ss. 6-10.

Bu yazı Center for International Private Enterprise'in desteğiyle çevrilmiş ve yayınlanmıştır.

Çeviren: Volkan Yurdadoğ